

Renata Pater

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

E-MAIL: renata.pater@uj.edu.pl

Edukacja muzealna – wychowanie do aktywnego uczestnictwa w kulturze

STRESZCZENIE

Autorka prezentuje na podstawie przeglądu literatury przedmiotu działania edukacyjne w muzeach skierowane do dzieci i młodzieży, jak również do różnych grup osób dorosłych i starszych. W kontekście pedagogiki kultury, edukacji kulturowej i kulturalnej, wychowania estetycznego, wychowania przez sztukę, edukacji historycznej ukazuje muzeum jako ważny obszar badań edukacyjnych, który w Polsce stosunkowo mało jest eksplorowany, w szczególności przez środowisko pedagogów. Zwracając uwagę na dynamiczny rozwój muzealnictwa w Polsce w ostatniej dekadzie, na wybranych przykładach działań prowadzonych przez muzea i z literatury przedmiot wskazuje na muzeum jako aktualną i ważną przestrzeń dla wychowania do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Zwraca uwagę na potrzebę podejmowania badań nad edukacją muzealną przez środowisko pedagogów, nauczycieli w aktywnej współpracy z muzealnikami i animatorami kultury.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja muzealna, uczestnictwo w kulturze, muzeum, muzeologia, edukacja kulturalna, edukacja kulturowa, wychowanie estetyczne, pedagogika muzealnictwa.

Edukacji muzealnej poświęcono w ostatnich latach wiele prac naukowych, szczególnie w języku angielskim i niemieckim (Hein, 1998; Ellen Hooper-Greenhill; 2007, Weschenfelder, Zacharias, 1992; John i Dauschek, 2008; Leonard, 2012). W polskojęzycznej literaturze w ostatnich latach coraz częściej pojawiają się prace badawcze, artykuły pochodzące głównie z „wnętrza” muzealnej praktyki (Byszewski, 2012; Szela, 2012; Karczewski, 2015; Radecki, 2015; Pater, 2016a,b,d). Edukatorzy muzealni, opisując działania edukacyjne prowadzone w muzeach różnego typu, poszukują odniesień do teorii, uzasadnień pracy dydaktycznej skierowanej zarówno do najmłodszych odbiorców, jak również do osób dorosłych i seniorów, a także do osób niepełnosprawnych czy społecznie wykluczonych, a także mniejszości narodowych (Majewski, 2013).

Pojęcie edukacja muzealna odnosi się zarówno do różnych grup docelowych, do których muzea kierują swoje działania, jak również dotyczy wielu typów muzeów definiowanych w oświeceniowej konwencji przez kolekcje i zbiory związane z poszczególnymi dyscyplinami naukowymi lub typy ekspozycji. Edukacja muzealna prowadzona jest w wyspecjalizowanych placówkach zwanych muzea dla dzieci i młodzieży (w j. ang. *children museum*, j. niem. *Kindermuseum*, j. franc. *musée pour les enfants*), w centrach nauki czy na wystawach interaktywnych, które opierają się na metodach pracy z obiektem, artefaktem, muzealium, dziełem sztuki czy eksponatem i jego kontekstami (Kruk, Karwasz, 2008; Pater, 2016b,c,d; por. Weschenfelder, Zacharias, 1992).

Współczesne muzeum jest instytucją kultury nie tylko wysokiej, ale również (w coraz większym stopniu) kultury popularnej, medialnej. Właściwie nie ma dzisiaj obszarów życia człowieka, które nie podlegałyby procesom muzealizacji. „Umuzealnieniu” ulega niemal każdy aspekt kultury (Zacharias, 1990). *Boom* zakładania nowych placówek muzealnych czy tworzenia muzeów wirtualnych trwa, co też można zauważyć w naszym kraju¹. Proces ten wzmacnia wirtualizacja muzealnych zbiorów przez ich digitalizację, co pozwala na wykorzystywanie symboli kultury w masowym przekazie oraz w zindywidualizowanych działaniach twórczych².

Badania nad edukacją muzealną prowadzą historycy, historycy sztuki, archeologowie, osoby o różnych profesjach naukowych posiadający ukierunkowanie wykształcenie z zakresie nauk ścisłych, humanistycznych czy

¹ W Polsce działają 643 muzea o statucie lub regulaminie uzgodnionym z ministrem kultury i dziedzictwa narodowego (stan na 1 lipca 2016). Razem z oddziałami jest ich 964. Wyróżnia się ze względu na podmiot organizatora: muzea państwowe: 22, muzea współprowadzone: 17, muzea samorządowe: 315, muzea prywatne – osoby fizyczne: 171, muzea prywatne – instytucje: 118. Zob. źródło: <http://nimoż.pl/pl/bazy-danych/wykaz-muzeow-w-polsce>, [data dostępu: 10.03.2017].

² O digitalizacji w muzeach wypowiadają się specjaliści w sposób następujący: „Digitalizacji w muzeach nie sposób sprowadzić jedynie do jej wymiaru technologicznego. Pozwala ona na ułatwianie dostępu do zbiorów muzealnych, zachęcając tym samym do kontaktu z autentykiem, który stanowi sens istnienia muzeum. Cyfryzacja nie jest więc konkurencją dla muzealium, nie jest konkurencją dla autentyku, nie można jej też traktować jako współczesnej formy konserwacji, lecz jako instrument pomocny przy działaniach restauracyjnych. Digitalizacja nie jest samoistnym celem, ale narzędziem, które wspiera w szerokim zakresie działalność muzeum, m.in. wspomnianą konserwację, ale także dokumentację i ewidencjonowanie, badania naukowe, również w zakresie proveniencji zbiorów, upowszechnianie, promocję, edukację społeczną i historyczną, czy wreszcie – zabezpieczenie i ochronę zbiorów. Digitalizacja to także instrument modernizacji instytucji, która ją wprowadza.” Cyt. za dokument: *Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów – podsumowanie działalności w latach 2011–2016 i plany na lata 2017–2019 (założenia)*, s. 9. Pozyskano z: [file:///C:/download/NIMOZ-podsumowanie_dzialalnosci_w_latach_2011-2016_i_plany_na_lata_2017-2019_\(zalozenia\)%20\(1\).pdf](file:///C:/download/NIMOZ-podsumowanie_dzialalnosci_w_latach_2011-2016_i_plany_na_lata_2017-2019_(zalozenia)%20(1).pdf). [data dostępu: 10.03.2017].

społecznych, również nauczyciele, animatorzy kultury, edukatorzy (Szelaąg, 2012). Przegląd literatury przedmiotowej wskazuje na interdyscyplinarność i zróżnicowane podejście metodologiczne, sposób definiowania pojęć, prowadzenia analiz, interpretacji wyników badań. Edukacja muzealna jest podobnie jak pedagogika interdyscyplinarną dziedziną wiedzy. Stąd zachodzi potrzeba całościowego oglądu dostępnych publikacji i wytyczenia głównych kierunków badań.

Celem artykułu jest ukazanie, w świetle dostępnej literatury przedmiotu, nowego kierunku działań edukacyjnych prowadzonych coraz intensywniej w polskich muzeach w świetle rozwijających się nowych technologii i zmian społecznych wynikających ze zmiennych warunków życia w środowiskach lokalnych i globalnej sieci. Artykuł ma również na celu zainteresowanie i zachęcenie młodych badaczy (kultury, pedagogów, animatorów, edukatorów, nauczycieli) do podjęcia dyskusji i rozwoju badań nad pedagogiką muzealnictwa i edukacją muzealną w środowisku pedagogów. Autorka zauważa potrzebę zwrócenia uwagi na kulturę muzealną w kształceniu nie tylko pedagogów i animatorów kultury, ale przede wszystkim przyszłych nauczycieli. Istnieje potrzeba przygotowania nowych kadr nauczycielskich otwartych na edukację muzealną, potrafiących wykorzystać w swojej pracy dydaktycznej dziedzictwo kulturowe zamknięte w muzealnych przestrzeniach (zarówno w skali mikro – lokalnej, regionalnej, jak również w sferze makro – kultury europejskiej i światowej). Muzeum otwarte na społeczną edukację potrzebuje również szkoły otwartej na środowisko kulturowe życia każdego człowieka, otwartej i chętnej do współpracy z instytucjami kultury, jakimi są muzea poprzez zintegrowanie systemu edukacji (?). Wykorzystując kulturotwórczy potencjał muzeów, również współczesna szkoła w coraz większym stopniu powinna otwierać się na propozycje, które do różnych grup docelowych kierują dzisiaj muzealnicy.

Odwołując się do aktualnej literatury przedmiotu i praktyk edukacji muzealnej proponuję zwrócić uwagę na różne aspekty działań edukacyjnych, które można wykorzystać w zintegrowanym systemie edukacji kulturalnej. W edukacji szkolnej (systemowej) otwartej na kulturę środowiska muzealnego i jego znaczącą (znamienną) rolę w wychowaniu.

Badania nad edukacją muzealną należą do badań interdyscyplinarnych. Nie sposób rozprawiać o edukacji muzealnej nie odnosząc się do muzealnictwa i muzeologii, kulturoznawstwa (wybranych teorii kultury), socjologii, teorii uczenia się, historii, historii sztuki, filozofii – estetyki, aksjologii, etyki czy innych obszarów wiedzy. Do problematyki odpowiadającej typom kolekcji, pojedynczym muzealiom – obiektom kultury materialnej i niematerialnej

– ich funkcji dydaktycznej, mediacyjnej, pośredniczącej. Poprzez treści, formy, symbole i wartości. Badania nad jakością przekazywanej wiedzy, umiejętności, postaw, interioryzowanych wartości. W jaki sposób odbiorcy kultury muzealnej stają się jej promotorami, aktywnymi uczestnikami i twórcami kultury? Są to pytania, które mogą stawiać i powinni pedagodzy w swych interdyscyplinarnych badaniach.

Stosunkowo mało jest aktualnych badań prowadzonych w zakresie edukacji muzealnej w naszym kraju przez pedagogów, nieliczne są prace w tym zakresie (J. Skutnik, R. Pater, J. Kruk, U. Wróblewska, K. Radłowska, A. Kowalska i inni), w ostatnich latach coraz częściej pojawiają się artykuły poświęcone tej tematyce na łamach czasopism naukowych (np. w czasopiśmie „Muzealnictwo” przeznaczony jest osobny rozdział dla edukacji w muzeum). Jest to z pewnością zadanie, które powinno zainteresować młodych badaczy, tym bardziej, że w ostatniej dekadzie obserwujemy w Polsce dynamiczny rozkwit praktyk edukacji i animacji muzealnej, projektów skierowanych do dzieci i młodzieży, dorosłych, seniorów czy osób niepełnosprawnych. Działania edukacyjne i animacyjne prowadzone są nie tylko w muzeach położonych w wielkich miastach czy aglomeracjach miejskich, ale również w małych muzeach regionalnych i lokalnych „izbach pamięci”, w muzeach prywatnych³. W tym obszarze działalności potrzebne są badania, które pozwolą określić nie tylko statystyczne ujęcia prowadzonych prac edukacyjnych, ale również pozwolą opisać i ocenić ich jakość, skuteczność oddziaływanie, pomogą diagnozować aktualne potrzeby (edukacyjne) poszczególnych grup odbiorców⁴.

³ W kontekście przeglądu badań nad edukacją muzealną zostały opisane praktyki – projekty edukacyjne zrealizowane w małych regionalnych muzeach. Więcej na ten temat zob. (Nadolska-Styczyńska, 2016). Pozyskano z: <http://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=61706>, [data dostępu: 12.03.2017]. Symptomatyczne w tym kontekście są wyniki statystyk prowadzonych przez muzea oraz duża liczba zgłaszanych inicjatyw w kategorii edukacja muzealna, do ministerialnej nagrody „Sybilla” – na najważniejsze wydarzenia muzealne roku. Zob. *Projekt „Statystyka muzeów”, który ma na celu aktualną diagnozę stanu polskiego muzealnictwa*. Pozyskano z: <http://nimosz.pl/pl/dzialalnosc/statystyka-muzeow-2> oraz <http://nimosz.pl/pl/wydawnictwa/wydawnictwa-nimosz/muzea-w-polsce-raporty-na-podstawie-danych-z-projektu-statystyka-muzeow-2013-2015-1>, [data dostępu: 11.03.2017].

⁴ Od wielu lat badania nad publicznością muzealną są prowadzone w muzeach krajów zachodnich. Zob. (E. M. Reussner, 2010). Coraz częściej również w naszym kraju prowadzą ankiety diagnostyczne wśród publiczności w celu reagowania na potrzeby swoich odbiorców. Muzea, które adekwatnie reagują na wyniki badań diagnostycznych osiągają statystyczne sukcesy i pozyskują nowych odbiorców. W środowisku muzealników nie brakuje głosów krytycznych co do jakości proponowanych działań edukacyjnych, pochodzą one jednak od osób zatrudnionych w muzeum, które przede wszystkim realizują zadania statutowe tej instytucji. Aktualni potrzebne jest wypracowanie standardów współpracy między muzeami a szkołami oraz innymi instytucjami edukacji, aby szkoła wywiązywała się ze swoich zobowiązań wobec ucznia, a wycieczka do muzeum łączyła się w sposób dialogiczny z treściami edukacji realizowanymi na poszczególnych etapach edukacji (nie

Aktualna różnorodność i wielość działań edukacyjnych podejmowanych w polskich muzeach, również we współpracy z innymi instytucjami w ramach przedsięwzięć projektowych, odzwierciedla proces otwierania się muzeów na swoją publiczność. Obrazuje efekt, podjętych na początku XXI wieku starań i zaangażowania grupy edukatorów muzealnych, nauczycieli, muzealników i specjalistów w propagowanie, udostępnianie i uprzystępnianie kultury muzealnej (również w ramach obywatelskiej inicjatywy Forum Edukatorów Muzealnych oraz prac podjętych przez powołany w 2011 roku NIMOZ).

Edukacja muzealna jest „wizytówką” współczesnego muzealnictwa (nie tylko w Polsce). Muzeum otwartego na swoją publiczność, którą coraz częściej zaprasza do uczestniczenia w współtworzeniu muzealnych kolekcji, wystaw, przekazów. Instytucji zapraszającej społeczność do współodpowiedzialności za dobro wspólne jakim jest dziedzictwo kultury i kultura pamięci (Simon, 2010, Torowska 2013).

Edukacja kulturalna i kulturowa w muzeum

Edukacja muzealna jest ważnym ogniwem edukacji kulturalnej i kulturowej. W tym kontekście muzea są „nowymi” miejscami i przestrzeniami w procesach edukacji. Nowe muzeum rozumiane jest jako muzeum na nowo przemyślane, w swoich zadaniach i społecznych celach. Na czoło tych zadań, w holistycznym ujęciu instytucji muzeum, wysuwa się edukacja kulturalna, a szerzej edukacja kulturowa i edukacja na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego (narodowego i światowego).

Edukacja kulturalna jest definiowana jako edukacja do uczestnictwa w kulturze i partycypacji kulturalnej. Kultura rozumiana jest jako kultura symboliczna, materialna i niematerialna (duchowa), która oddziałuje na aktywność twórczą jednostki w różnych dziedzinach sztuki: teatr, muzyka, taniec, sztuki wizualne oddziałuje na kształtowanie postaw, wybór stylu życia poprzez wybór wartości i twórczy rozwój osobowości. Edukacja kulturowa definiowana jest w sposób antropologiczny obejmuje działania edukacyjne z zakresu zarówno kultury artystycznej, jak i życia codziennego, tradycji, nowych mediów, łączy kulturę symboliczną i kulturę popularną, edukację lokalną i globalną, odnosząc się do innych kultur (edukacji międzykulturowej i wielokulturowej).

tylko w teorii, ale i w praktyce). W tym celu coraz częściej muzea proponują oferty lekcji i warsztatów muzealnych dostosowane do potrzeb dzieci i młodzieży, z odniesieniem do podstawy programowej na wybranych etapach kształcenia. Zob. <http://mnk.pl/lekcje-muzealne>, [data dostępu: 12.03.2017].

Edukacja do uczestnictwa w kulturze rozumiana jako oddziaływanie (jednostki, grupy, ale też przedmiotu, organizmu żywego) na sposób powiązania ze sobą części konstytuujących określoną zbiorowość. We współczesnym podręczniku edukacji kulturowej autorzy definiują pojęcie edukacji kulturowej w następujący sposób:

Zakładamy, że wszystkie jednostki i grupy posiadają swoją kulturę, żyją w jakiejś kulturze uczestnicząc w niej i tworząc ją. Że zamiast jednego, istnieje wiele zróżnicowanych porządków kulturowych. Interesuje nas egalitarne, demokratyczne a nie wartościujące rozumienie kultury. Edukacja kulturowa nie jest zatem formą „ukulturalnienia” jednostek i grup [...] ma formę krytycznej praktyki kulturowej, opartej na świadomości, że pojęcie kultury może służyć także do pogłębiania wykluczenia społecznego, marginalizacji, może utrzymywać nierówności, niesprawiedliwość, nietolerancję. W tym sensie pojęcie kultury może być potężnym narzędziem w kształtowaniu porządku społeczno-politycznego. [...] Edukacja kulturowa, wyposażająca podmioty i grupy w krytyczne narzędzia interpretacji kulturowej, może bowiem nie tyle zachowywać i konserwować istniejący porządek społeczno-kulturowy, ale też pogłębiać jego rozumienie, zachęcając do modyfikacji, tworzenia w jego obrębie nowych wiązań społecznych, do zmiany społeczno-kulturowej (Kosińska. W: Koschany, Skórzyńska, 2014, s. 173; por. John, 2008).

Współczesne muzeum otwarte na edukację kulturową obejmuje nie tylko różne grupy docelowe swoich działań ale również sięga do historii, dziedzictwa kultur, treści, wartości, obiektów, metod, narzędzi, które pozwolą gościom muzealnym na aktywne uczestnictwo (partycypację), uczenie się poprzez rozwiązywanie problemów, odpowiadanie na pytania i stawianie nowych pytań, kreowanie nowych wartości w obliczu aktualnych wyzwań współczesności. W tym rozumieniu edukacja muzealna (kultura muzealna) przyczynia się nie tylko do społecznych przemian, ale też do kształtowania się osobowości w rozumieniu personalizmu, a szerzej w humanistycznym kształceniu i wychowaniu człowieka jako osoby. Jak zauważa Marian Nowak

kultura ujmowana jest jako pewna cecha jakościowa bytu, włączona w służbę doskonalenia osoby w drodze do pełni rozwoju, jest dobrem zarówno w wymiarze przedmiotowym, jak i podmiotowym (kultura przedmiotowa i kultura podmiotowa, materialna i duchowa). Rola kultury w procesie nauczania i wychowania jest pojmowana jako narzędzie, środek wychowania i nauczania, a nie cel. W tym znaczeniu w programie personalistycznego oddziaływania na innych czyni się „integralny humanizm” (literacki, artystyczny, naukowy i techniczny) i w tym sensie ogólnie ujętą kulturę traktuje się jako środek nauczania i wychowania oraz źródło, z którego czerpie się przekazywane treści (Nowak, 2010, s. 49).

W tym kontekście i znaczeniu edukacja muzealna czerpie treści ze zbiorów, kolekcji – kultury muzealnej, w której muzea są środkiem i narzędziem wychowania i nauczania w przestrzeni edukacji otwartej. Wychowanie do aktywnego uczestnictwa (partycypacji) w kulturze przez edukację muzealną jest nie tylko pewną ideą – propozycją dla edukacji, ale w przekonaniu autorki powinno stać się programem, który należy wcielać nie tylko w edukacji systemowej (przed-szkolnej, szkolnej, akademickiej) oraz w edukacji nieformalnej, ale przede wszystkim w edukacji otwartej – w stałym i permanentnym wymiarze.

Współczesne muzeum w edukacji otwartej

W kontekście edukacji kulturowej i edukacji kulturalnej muzeum postrzegane jest jako jeden z ważnych podmiotów w przestrzeni edukacji otwartej. Współczesne muzeum określane jest przez badaczy jako miejsce nie tylko gromadzenia zbiorów, badania i tworzenia kolekcji i ich zabezpieczania, ale przede wszystkim jako miejsce spotkania, dialogu, krytycznego namysłu, konstruowania oglądu rzeczywistości, ale również jako miejsce rozrywki, cyklicznych eventów (Noc muzeów), czy cel podróży wielu turystów (John, Dauschek, 2008; Pater 2012).

Muzea proponują przestrzenie i sytuacje, w których człowiek uczy się siebie i o sobie w kontakcie z drugim człowiekiem przez odkrywanie wartości. Nowe możliwości muzealnych przekazów łączą się z wprowadzeniem nowych technologii do muzealnych wystaw. „Nowe technologie” wnoszą nowe możliwości tworzenia, uczenia się z pomocą sieci informacji ogólnodostępnych, w każdym niemal miejscu na ziemi, w każdym czasie, pod warunkiem posiadania możliwości dostępu i stosownych narzędzi. Wirtualność zjawisk łączy się, wymienia i miesza z realnymi doświadczeniami, obrazami płynącymi i przenikającymi się wzajemnie. Równocześnie i jednocześnie możemy przemierzać przestrzenie rzeczywiste i cyberprzestrzeń. Mamy możliwości wymiany informacji w sposób zindywidualizowany ze znanym i nieznanym odbiorcą w sieci. Możemy komentować programy, oceniać, opiniować, lajkować wydarzenia, umawiać spotkania, prowadzić rozmowy, negocjacje, uczyć się i nauczać, czytać książki, prowadzić badania, pisać listy, blogi wykorzystując potencjał cyberprzestrzeni i wirtualnej komunikacji (Zalewska-Pawlak, Soszyński, 2015). Kreatywność i inicjatywność zależą w znacznej mierze od możliwości człowieka. W tym kontekście wiedza o nowych technologiach, ich stosowaniu jest równie istotna jak idee, pomysły, cele, które ma i stawia sobie współczesny człowiek wykorzystując dostęp do sieci informacji.

Wykorzystując najnowsze technologiczne rozwiązania muzea stają się „nowymi akademiami” (w rozumieniu starożytnego *musaeum* czy aleksan-

dryjskiego *mouseion'u* (Folga-Januszewska, 2015), które we współpracy z bibliotekami wnoszą nową jakość do edukacji otwartej. Edukacji przyszłości, w której każdy może uczestniczyć w dobrowolny sposób. W tym kontekście edukacja kulturalna, estetyczna, wychowanie przez sztukę w przestrzeni muzeów kierowane jest współcześnie do każdego zwiedzającego, gościa muzealnych przestrzeni (również tych wirtualnych)⁵. Muzea proponują tematy, które są ważne i interesujące, a często też kontrowersyjne dla współczesnego widza. Zwracają uwagę na aktualne problemy społeczne, gospodarcze, demograficzne, antropologiczne, etyczne i inne. Proponują treści i wartości, które są do odkrycia w prezentowanych obiektach, dziełach sztuki, nośnikach kultury niematerialnej. Wystawy narracyjne, interaktywne proponują przeżycia i doświadczenia estetyczne. Zapraszają do odbycia podróży w czasie, zrozumienia wydarzeń poprzez stosowane narracje i próby rekonstrukcji „atmosfery” minionych czasów, wydarzeń (Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa oddział Fabryka Schindlera). Zapraszają zarówno w świat fenomenów kultury, jak i zrozumienia zjawisk naturalnych (fizycznych) przez rekonstruowane konteksty, czy w tym celu budowane ekspozycje wyjaśniające tzw. *exhibit* (wystawa wokół koła w Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie, wystawy interaktywne w Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, czy Muzeum dla Dzieci im. J. Korczaka w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie).

Aktualnie popularna koncepcja muzeum otwartego, muzeum partycypacyjnego ukazuje również gotowość muzeów do współpracy z różnymi podmiotami kultury, instytucjami i osobami fizycznymi, czy też różnorodnymi grupami społecznymi w zakresie realizacji muzealnych działań, opracowywaniu nowych aktualnych tematów i treści⁶. Ekspertem w muzeum może być również publiczność, której muzeum oddaje głos w dialogu prowadzonym

⁵ W tym celu prowadzone są badania nad charakterystyką potencjalnych odbiorców programów edukacyjnych i muzeów w sieci wirtualnej. Zob. (M. Laine, A. Zamojska-Mróż, 2016).

⁶ Program „Dobre praktyki”, realizowany przez Muzeum Narodowe w Krakowie we współpracy z Instytutem Pedagogiki UJ, przedszkolami i szkołami z Krakowa i okolic, łączy działanie uczniów i nauczycieli, edukatorów muzealnych i studentów w interaktywną formę projektowania i realizacji zadań edukacyjnych wynikających z celów stawianych przez każdy podmiot. Jego wynikiem jest efekt synergii, indywidualne zaangażowanie i uczestnictwo w kulturze. <http://mnk.pl/arttykul/projekt-dobre-praktyki>, [data dostępu: 10.03.2017]. MNK realizuje również projekty edukacyjne skierowane do osób niepełnosprawnych. Jeden z projektów został zwieńczony publikacją, w której m.in. zaprezentowane zostały przykłady działań edukacyjnych w muzeum dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. *Na równi. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w muzeum* (2015). Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie 2015. Pozyskano z: https://issuu.com/european-territoryofculture/docs/978-83-7581-192-6_na_r__wn, [data dostępu: 12.03.2017].

na równych zasadach. Projekty o charakterze partycypacyjnym pojawiają się w muzeach na całym świecie. Wymagają od muzealników umiejętności akceptacji, współpracy i współdziałania, otwarcia się na różne formy przekazu i interpretacji, wielokulturowych i międzykulturowych mediacji, uznania własnej niedoskonałości, ograniczoności i zgody na „uwspólnienie wiedzy”. (Sytuacje takie mają miejsce przede wszystkim w działaniach projektowych, w których istotny jest zarówno efekt, jak również sam proces dochodzenia do wiedzy. Mniejsze znaczenie przypisuje się autorom („kto” powiedział), ważne są sposoby rozwiązywania problemów („co” powiedział), twórczego namysłu, działania, liczą się postawy, które wpływają na współpracę, i przyczyniają się do powodzenia projektu). Projekty oparte na aktywnym uczestnictwie (partycypacyjne) poszerzają nie tylko wiedzę, ale przede wszystkim doskonałą umiejętność w zakresie kompetencji „miękkich”, które są istotne we współpracy (poszukiwane przez wielu pracodawców).

Wychowanie estetyczne i aksjologiczne w muzeum

Wychowanie jest procesem ukierunkowanym na cel, którym jest pełny, integralny rozwój osoby, indywidualnego potencjału – holistycznie ujmowanego człowieka, rozwój zarówno w wymiarze biologicznym, intelektualnym, emocjonalnym i duchowym. Wychowanie jest włączone w szersze procesy edukacji formalnej (edukacja systemowa – przedszkolna, szkolna, akademicka) i nieformalnej (pozaformalnej, pozaszkolnej) w środowisku lokalnym życia każdego człowieka (rodzinnym, społecznym – grup rówieśniczych, instytucjonalnym – środowiskowych ośrodków i placówek, instytucji kultury), w różnych przestrzeniach kulturowych, do których podróżuje, jak również w sieci przestrzeni wirtualnej (cyberprzestrzeni), w której się komunikuje i nawiązuje relacje osobowe.

Wychowanie estetyczne w muzeum odnosi się nie tylko do obiektów i kolekcji zbiorów związanych ze sztuką (wychowanie przez sztukę i wychowanie do sztuki), ale przede wszystkim jest wychowaniem do rozumienia, przeżywania i świadomego kształtowania kultury i sztuki (I. Wojnar, 2005). Przeżycie estetyczne potrzebne (konieczne) w pełnym rozwoju osobowym, kształtuje obraz świata (*Weltbild*), rozwija światopogląd (w rozumieniu *Weltanschauung*). Wychowanie na rzecz dziedzictwa kulturowego jest kształtowaniem osobowości, co zauważa pedagog i badaczka dziedzictwa kulturowego Joanna Torowska:

Sztuka wychowania polega na aktywizowaniu w człowieku osoby. Warto poważnie rozważyć możliwość dostarczania treści związanych z dziedzictwem

kulturowym na poziomie podstawowym, – przedszkolnym i wczesnoszkolnym (nauczanie zintegrowane), zapoznając z dziedzictwem Polski i włączając stopniowo aspekty dziedzictwa Europy, a na wyższych etapach kształcenia – próby znajdowania odniesień do dziedzictwa światowego [...] (Torowska, 2008, s. 37)⁷.

Edukacja estetyczna przez muzeum i w muzeum, jak również przez treści dziedzictwa kultury może przyczyniać się do rozwoju i pogłębiania minimum estetycznego każdego człowieka (M. Gołaszewska). W tym znaczeniu wychowanie estetyczne jest nie tylko kształtowaniem gustu, tzw. dobrego smaku, ale przede wszystkim prowadzi do rozumienia świata kultury symbolicznej sztuk wizualnych, muzyki, form teatralnych, literatury. Edukacja estetyczna obejmuje współcześnie również nowe technologie, które umożliwiają nowe formy ekspresji artystycznej, estetycznej. Edukacja estetyczna umożliwia odczytywanie i rozumienie współczesnych kontekstów kulturowych, symboli kultury, kształtuje ekspresję estetyczną (również poprzez modę, styl życia). Wychowanie estetyczne w muzeum jest również wychowaniem do partycypacji w kulturze artystycznej, do świadomego odbioru sztuki. Przede wszystkim wyraża się w twórczości własnej każdego człowieka, w dążeniu do innowacyjności i tworzeniu nowych wartości estetycznych (Pater, 2016c).

Muzeum w świecie otwartej edukacji prezentuje również świat wartości uniwersalnych. Ujmując je za teoretykami w grupy wartości etycznych, estetycznych, moralnych i logicznych (H. M. Kowalewicz) można odczytywać i interpretować historię dziejów opierając się na prezentowanych kolekcjach, obiektach. Poprzez interpretacje tematycznie sproblematyzowanych zjawisk, fenomenów, np. w kontekście historii idei. Muzeum ujęte ogólnie należy definiować na podstawie specyfiki jego zbiorów i kolekcji, *genius loci* miejsca, architektury przestrzeni i otoczenia, w którym prowadzi działania. Inne wyzwania i problemy prezentować będą muzea typu rezydencjonalnego, nieco inne muzea sztuki współczesnej z imponującą współczesną architekturą wystawienniczą i edukacyjną, a jeszcze inne muzea historyczno-kulturowe prezentujące zbiory w zaadaptowanych pomieszczeniach lub historycznych obiektach kultury. Jeszcze inny wymiar będą miały muzea – miejsca pamięci

⁷ Badania nad dziedzictwem kultury są związane z edukacją. W kontekście nowej filozofii dziedzictwa nad badaniami architektury, odnieść możemy tę filozofię również do muzealnictwa. Badania naukowe nad obiektami, muzealiami, zabytkami pozwalają na rzetelny przekaz wiedzy w oparciu o fakty historyczne, co podnosi również wartość działań edukacyjnych tej instytucji. Wzmacnia rozumienie zjawisk kultury i wspiera działania na rzecz jej ochrony, zachowania od zniszczenia (zarówno kultury lokalnej, regionalnej, narodowej, europejskiej czy światowej). W tym rozumieniu dziedzictwo kultury jest rozumiane jako dobro wspólne, które chronić powinien przede wszystkim międzynarodowy dialog. Ten dialog należy prowadzić ucząc się go w praktyce edukacji muzealnej. Por. (J. Purchla, 2012).

i martyrologii, muzea Holokaustu. W kontekście edukacji muzealnej „świat wartości” będzie również odzwierciedlać specyfikę danego typu muzeum. Muzeum jako instytucja edukacyjna w aksjologicznym wymiarze może stać się doskonałym medium „wychowania do wartości” z jednej strony, jak również wskazywać na uniwersalne i humanistyczne „wartości w wychowaniu”. Wyzwanie jest trudne, jednakże mimo wszystko należy je podejmować (Pater, 2016a).

Aktywne uczestnictwo w kulturze muzealnej

We współczesnej literaturze dotyczącej muzeologii i edukacji muzealnej „karierę” robi termin „partycypacja” przejęty raczej z angielskiego, a oznaczający również współdecydowanie i współodpowiedzialność. Etymologia terminu partycypacja pochodzi z języka łacińskiego *participare*, co oznacza uczestniczyć, brać udział, od *particeps* ‘uczestnik’. W języku angielskim *participation* oznacza uczestniczenie i właśnie ten termin wydaje się być aktualnie rozpowszechniany w nieco szerszym rozumieniu niż termin uczestnictwo w kulturze, które również może oznaczać postawę biernego uczestniczenia bez konieczności współdziałania i wykazywania się zaangażowaniem i odpowiedzialnością za podjęte decyzje w realizacji zadań. W szerszym znaczeniu partycypacja odnosi się do działań podejmowanych np. na rzecz społeczności lokalnej (partycypacja społeczna) w celu dzielenia się władzą i współodpowiedzialność za podejmowane inicjatywy (partycypacja obywatelska). Ten typ uczestnictwa jest szczególnie trudny w praktycznej realizacji (Simon, 2010).

Poniekąd wychowanie i aktywne uczestnictwo w kulturze mają wspólny cel, jakim jest zaangażowanie i rozwój, przemiana nie tylko osoby, ale również otoczenia, środowiska samej kultury (Witkowski, 2001, 2014). Wychowanie do partycypacji w kulturze ma na celu wspieranie wychowanka w rozwoju jego osobistego potencjału, możliwości, kształtowaniu tożsamości, ukierunkowanie na nowe wartości, nabycie umiejętności uczenia się nowych umiejętności, zdobywania wiedzy, zajmowania adekwatnych postaw. W kontekście rozważanej aktywności kulturalnej czy kulturowej, wychowanie do uczestnictwa w kulturze będzie rozumiane jako wychowanie przez aktywny i zaangażowany udział w kulturze, edukację kulturalną i kulturową (K. Olbrycht, K. Ferenc), edukację wewnątrz kultury (M. Jaworska-Witkowska) czy szerzej rozumianą edukację w relacji z kulturą popularną (J. Burszta, W. Jakubowski). W tym horyzoncie rozważań ważne będzie nie tylko kształcenie umiejętności, przekaz wiedzy, ale również rozwój umiejętności przez twórczą aktywność własną, współdziałanie w grupie, uczenie się, interioryzacja

cja wartości przez rozwiązywanie problemów, doświadczanie i przeżywanie kultury, swoiste „kształtowanie osoby” ujęte holistycznie w nowym szerszym rozumieniu pojęcia i koncepcji *Bildung* – *Kulturelle Bildung* (Zacharias, 2001) koncepcji, w której kultura, jak wskazuje Irena Wojnar, pojmowana jest jako instancja edukacyjna i umożliwiająca dostęp do kultury. W treści pojęcia *Bildung* zawiera się ścisły związek między kulturą i kształceniem człowieka (pedagogika kultury, edukacja kulturalna, edukacja kulturowa), (Wojnar 2000; Zacharias, 2001). Ważnym ogniwem wychowania do partycypacji kulturalnej (kulturowej) rozumianej jako aktywne uczestnictwo w kulturze w ogóle, a tutaj w kulturze muzealnej jest edukacja artystyczna czy edukacja estetyczna, w której ważną rolę odgrywa doświadczenie estetyczne oraz edukacja historyczna (humanistyczna, aksjologiczna). W szerokim tutaj rozumieniu pojęcia edukacja estetyczna i artystyczna obejmuje ona wszystkich (jest włączana w edukację ogólną – kształcenie i wychowanie), a nie tylko osoby przygotowujące się do zawodu artysty (np. w szkołach artystycznych).

Aktywne uczestnictwo (partycypacja) w kulturze umożliwia twórcze zaangażowanie się podmiotu w przemianę zastanej rzeczywistości, otwartość na nowe wartości, idee, krytyczne myślenie. Wydaje się być szczególnie ważna w kontekście szybko postępujących zmian, rozwoju nowych technologii, które sprzyjają nowym formom aktywności niosąc tym samym potrzebę nieustannego przystosowywania się do zmian przez uczenie się. Edukacja muzealna wnosi możliwość kształtowania kompetencji społeczno-kulturowych.

Partycypacja rozumiana jako aktywne i twórcze uczestnictwo (współuczestnictwo) w kulturze zarówno w środowisku lokalnym, jak i globalnym (w cyberprzestrzeni) jest promowana we współczesnym muzealnictwie. Edukacja muzealna jest aktualnie nie tylko istotną misją muzeów na całym świecie, ale przede wszystkim określa społeczną funkcję i kierunek rozwoju tej instytucji kultury, która jeszcze w ubiegłym stuleciu uważana była za elitarną i ogólnie „niedostępną” (czyt. nieprzystępną) dla przeciętnej publiczności.

Szczególnie nośne dziś w ujęciu interdyscyplinarnym pojęcie „partycypacji”, odmieniane przez wszystkie przypadki w różnych dziedzinach życia, wydaje się częściowo tracić znaczenie i sens w działaniach pozornych, które używając terminu partycypacji finalizują nie tyle społeczne cele, co ukryte interesy koniunkturalne (np. w staraniach o granty). Takich przykładów jest wiele, jednak nie będziemy ich tutaj omawiać. Zwrócimy uwagę na działania, które dają realną szansę w edukacji dzieci i młodzieży, jak również dorosłych i seniorów. Na przykładzie edukacji muzealnej zostaną pokazane działania i projekty, które są realizowane aktualnie w naszym kraju.

Podjęmowanie projektów partycypacyjnych w muzeach jest szczególnie ważne, gdy myślimy o najmłodszych adresatach edukacji kulturalnej czy estetycznej (wychowanie przez sztukę). Dobrym przykładem i zarazem pierwszym na tak dużą skalę w polskim muzealnictwie była wystawa pod znamionym tytułem „W muzeum wszystko wolno” zaprezentowana w minionym roku (2016) w Muzeum Narodowym w Warszawie. Zaproszenie do udziału dzieci w projektowaniu i realizacji wystawy było wyzwaniem nie tylko logistycznym, ale również edukacyjnym-wychowawczym. Skoordynowanie pracy dzieci, animatorów i edukatorów muzealnych z pracami muzealników doprowadziło do nowych i ciekawych rezultatów. Nieprezentowane nigdy wcześniej eksponaty zalegające w muzealnych magazynach zostały wybrane, zbadane, opisane, zaaranżowane i zaprezentowane przez dzieci na ogólnodostępnej wystawie czasowej (Knappek, 2016; Jagodzińska 2016)⁸. Podczas projektu sporządzono bogatą dokumentację (zdjęcia i materiały filmowe) z procesu konstruowania – powstawania wystawy. Ukazała się również publikacja towarzysząca wystawie, w której autorzy dokonują ewaluacji projektu, wypowiadają się o swoich doświadczeniach i wyzwaniach, z jakimi musieli się zmierzyć realizując tak niecodzienne przedsięwzięcie. Edukacja muzealna realizowana w formie projektu partycypacyjnego jest adekwatną formą dla uczenia się przez doświadczenie, przeżycie estetyczne, rozwiązywanie problemów (postulowana i omawiana w wielu koncepcjach np. teoriach pedagogiki kultury, wychowania estetycznego, wychowania przez sztukę, „*learning by doing*” Johna Deweya, a szerzej w wychowaniu przez pracę Georga Kerschensteinera, oraz w pedagogice społecznej Heleny Radlińskiej).

Wprowadzanie najmłodszych w świat wartości estetycznych, przekaz wiedzy o kulturze i wprowadzanie w kulturę artystyczną należy do obszaru działań i badań edukacji muzealnej w przestrzeni edukacji otwartej. W tym rozumieniu kultura artystyczna jest swoistym medium edukacji ogólnej. Szczególnie bliska dziecku czy młodemu człowiekowi, nie tylko w wymiarze perceptywnym (poznawczym), a przede wszystkim przez zróżnicowane możliwości wypowiedzi – ekspresji artystycznej – wyrażania myśli i emocji, przez stosowanie różnych środków, technik sztuk wizualnych (np. podczas warsztatów plastycznych w muzeum). Podstawową i współcześnie popularną formą zajęć dydaktycznych nie tylko w muzeum jest warsztat. Formy warsztatowe są realizowane w polskich muzeach i cieszą się dużym zainteresowaniem odbiorców, na co wskazują najnowsze statystyki muzealne (Pater, 2016b;

⁸ Zob. <http://www.mnw.art.pl/wystawy/w-muzeum-wszystko-wolno-wystawa-przygotowana-przez-dzieci,195.html>, [data dostępu: 12.03.2017].

Statystyka muzeów). Warsztaty proponowane są zarówno w muzeach sztuki, muzeach historycznych, biograficznych, regionalnych czy narodowych, jak również w centrach nauki czy parkach rozrywki. Do wiodących instytucji w kraju należą Muzeum Sztuki w Łodzi, MOCAK w Krakowie, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Muzeum Narodowe w Warszawie, Krakowie, Szczecinie, Gdańsku, we Wrocławiu, Muzeum Polin Historii Żydów Polskich, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie, Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, Muzeum Chopina w Warszawie oraz muzea lokalne, regionalne. Muzeum, które jako jedno z pierwszych szczególnie otworzyło się na potrzeby osób niepełnosprawnych jest Muzeum Regionalne w Stalowej Woli oraz Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego realizujące od lat działania dla osób niewidomych i niedowidzących. W Polsce działa coraz więcej instytucji aktywnie realizujących misje społecznej edukacji w zakątku własnych lokalnych środowisk. Liczne projekty edukacyjne realizują będąc jeszcze w stanie budowy Muzeum Historii Polski w Warszawie oraz Muzeum Józefa Piłsudskiego⁹. Przeglądając strony internetowe muzeów, można zauważyć, że wiele z nich posiada zakładkę „edukacja”, w której znajdują się programy dedykowane różnym grupom odbiorców: dzieciom, młodzieży, nauczycielom, rodzinom, seniorom, osobom niepełnosprawnym, społecznie wykluczonym, czy obcokrajowcom (turystom, mniejszościom narodowym, migrantom).

Współpraca szkoły i muzeum

Wychowanie estetyczne, wychowanie przez sztukę jest domeną nie tylko edukacji realizowanej w profilowanych szkołach artystycznych. Aktualnie postrzegane jest jako istotny element edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w ogólnym rozwoju dzieci i młodzieży. Postulowane już przez Herberta Read'a na początku XX wieku wychowanie przez sztukę – *EDUKATION THRO ART* (1943) – wyposaża wychowanka w przydatne umiejętności, które mogą być (są) wykorzystywane w ciągu całego życia. Wzmacnia również umiejętność uczenia się i zwiększa zakres percepcji, kształtuje zmysły, rozwija możliwości poznawcze, a w konsekwencji przyczynia się do zwiększenia potencjału intelektualnego. Stymuluje wyobraźnię i kształtuje wrażliwość poznawczą, sprzyja koncentracji uwagi, uczy umiejętności odczytywania kodów i symboli kultury. Badania nad edukacją estetyczną i artystyczną są

⁹ <http://muzhp.pl/pl/> <http://www.muzeumpilsudski.pl/dzialalnosc/edukacja>, [data dostępu: 12.03.2017].

podejmowane zarówno przez psychologów, pedagogów, jak również neurologów. Współczesne muzea proponują również warsztaty terapeutyczne (arteterapii) skierowane do osób niepełnosprawnych intelektualnie, chorych psychicznie czy społecznie wykluczonych (Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie, Muzeum Narodowe w Krakowie). Terapeutyczny i wspólnototwórczy charakter warsztatów artystycznych (muzycznych, plastycznych czy teatralnych) ma istotne znaczenia również w profilaktyce środowiskowej. Jest metodą stosowaną często w działaniach integracyjnych, włączających osoby niepełnosprawne czy społecznie wykluczone w lokalne życie kulturalne (Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie).

Społeczna inkluzja, na którą w ostatnich latach szeroko otwierają się również polskie muzea ma wymiar nie tylko społeczny, ale również ekonomiczny i gospodarczy, w połączeniu z turystyką kulturową, powstawaniem nowych szlaków kulturowo-krajobrazowych, turystycznych, w nowych formach zarządzania kulturą (Barańska, 2013).

Aktualność idei edukacji estetycznej i artystycznej w edukacji muzealnej jest symptomatyczna w XXI wieku, gdy z jednej strony mówimy o szerokich możliwościach komunikowania się osób dzięki nowym technologiom, a paradoksalnie coraz więcej osób jest samotnych już w młodym wieku (pojawia się zjawisko określane „samotnością w sieci”). Edukacja muzealna i spotkania w muzeum mogą być alternatywą dla działań prowadzonych tylko w sieci wirtualnej. Właśnie rzeczywiste polisensoryczne doświadczenie, obserwacja i poznanie bezpośrednio wydaje się być szczególnym atutem muzeum partycypacyjnego. Muzeum, które proponuje interaktywne, narracyjne wystawy, tworzy również różnorodny spersonalizowany program edukacyjno-animacyjny. Proponuje aktywność poznawczą, komunikację interpersonalną w bezpośrednim spotkaniu z obiektem i drugim człowiekiem (muzealnikiem, artystą, specjalistą, kustoszem, edukatorem muzealnym, animatorem lub innym zwiedzającym – gościem muzealnym). Muzeum tworzy sytuacje edukacyjne, dając jednocześnie możliwość nawiązania bezpośrednich relacji, przeżyć i doświadczeń, które może wspierać ale nie zastąpi „spotkanie digitalne” czy przekaz elektroniczny.

Współczesne muzeum otwiera się również na potrzeby edukacji systemowej – szkolnej wspierając realizację programu na różnych poziomach edukacji. Szkoły podejmują tę współpracę angażując dzieci i młodzież nie tylko w lekcje muzealne, ale przede wszystkim we wspólne projekty edukacyjne i warsztaty. Tendencje te są globalne, zauważyć je można zarówno w europejskiej edukacji muzealnej, jak również w naszej rodzimej. Niektóre

muzea dostosowują swoje propozycje do potrzeb uczniów, prowadzą konsultacje i szkolenia dla nauczycieli, aby jak najlepiej wykorzystać mogli potencjał muzealnych zbiorów i kolekcji. Współczesna szkoła (ale również przedszkole) wykorzystuje muzeum w edukacji nie tylko historycznej, ale również regionalnej, technicznej czy estetycznej. Muzeum proponuje bezpośrednie spotkanie z autentykiem, z rzeczywistym obiektem i to współcześnie jest niewątpliwym atutem. Szersze uwzględnienie muzealiów w programach edukacyjnych i badawczych jest ważne dla przyszłości edukacji otwartej. Nowatorskie programy studiów akademickich coraz częściej włączają ekspozycje i zbiory muzealne w realizację projektów dydaktycznych oraz badań naukowych (Pater, 2016b; Ziębińska-Witek, Żuk, 2015).

Powyższe rozważania ukazują w świetle zaprezentowanych wyjątków z literatury przedmiotu pewną perspektywę możliwości rozwoju myśli i idei edukacji muzealnej jako wychowania do aktywnego uczestniczenia w kulturze muzealnej. Wychowania podejmującego aktualne problemy i wyzwania w rozwoju intelektualnym i emocjonalnym – kulturowym dzieci i młodzieży w kontekście prezentowanych treści wystaw muzealnych czy realizowanych projektów edukacyjnych. Sięgającego do kontekstów edukacji całościowej osób dorosłych, starszych, niepełnosprawnych czy społecznie wykluczonych. W szerszej perspektywie nawiązującego do realizacji, zaproponowanej przez L. Witkowskiego. „pedagogiki kompletnej” – „ekologii życia”, egzystencji poddawanej permanentnie „niewidzialnej” „melioracji duchowej” poprzez treści kultury symbolicznej (Witkowski, 2014, s. 117).

Zakończenie

Zaprezentowane powyżej impresje i refleksje dotyczące wychowania do aktywnego uczestniczenia w kulturze muzealnej są pewnego rodzaju apelem kierowanym do pedagogów w celu podejmowania badań i działań koncepcyjnych dla szerszej popularyzacji edukacji muzealnej wśród nauczycieli, wychowawców we współpracy z muzeami, edukatorami muzealnymi. Do badania jakości proponowanych działań edukacyjnych z wykorzystaniem aktualnie dostępnych narzędzi i środków, tworzenia metodologii takich badań w celu pełniejszego zrozumienia procesów poznawczych, mierzenia efektów kształcenia i wychowania przez muzeum, w muzeum i z muzeum w zakresie edukacji kulturalnej, która powinna się przyczyniać do pełniejszego poznawania, przeżywania i rozumienia otaczającego świata, historii i kultury w procesach ewolucji. Badania metod nauczania i uczenia się dzieci i młodzieży, konstruowanych sytuacji dla aktywnego i świadomego uczestnictwa w kulturze w odpowiedzialności za siebie, grupę i otaczające nas środowisko. W tym

względzie edukacja muzealna może pomóc doświadczyć i zrozumieć otaczający świat odnosząc się do realnych obiektów, materialnych i niematerialnych świadków kultury, historii dziejów, dziedzictwa kulturowego jako alternatywa lub dopełnienie dla wszechobecnie dostępnego świata cyberprzestrzeni.

BIBLIOGRAFIA

- ABC edukacji w muzeum. Muzea sztuki współczesnej, rezydencjonalne, wielooddziałowe, interdyscyplinarne. (2015). *Szkolenia Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów*, nr 8.
- Ausz, M., Miliszkiwicz G., Stachyra H., Szewczuk D. (2011). (red.). *Muzea skansenowskie we współczesnej edukacji historycznej*. Lublin: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział UMCS.
- Barańska, K. (2013). *Muzeum w sieci znaczeń*. Kraków: Attyka.
- Biedrzycka, A. (red.). (2015). *Na równi. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w muzeum*. Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie.
- Byszewski, J. (2013). *Muzeum w drodze 2012*. Warszawa: Fundacja Ośrodka Edukacji Ekologicznej.
- Dyczewski, L. (1993). Trwałość kultury polskiej. W: L. Dyczewski (red.), *Wartości w kulturze polskiej*, (s. 11–50). Lublin: Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie.
- Folga-Januszewska, D. (2015). *Muzeum: Fenomeny i problemy*. Kraków: Universitas.
- Hein, J. (1998). *Learning in Museum*. London: Routledge.
- Hochreiter, W. (1994). *Vom Museumstempel zum Lernort. Zur Sozialgeschichte deutscher Museen 1800–1914*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Hardcover.
- Hooper-Greenhill, E. (2007). *Museum and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. London–New York: Routledge.
- Jagodzińska, K. (2016). Granice partycypacji w muzeum. *Muzealnictwo*, nr 57, s. 83–92.
- Jakubowski, W. (red.), (2016). *Pedagogika kultury popularnej-teorie, metody i obszary badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- John, H. (2008). Hülle mit Fülle. Museumskultur für alle – 2.o. W: H. John, A. Dauschek, (red.), *Museen neu denken. Perspektiven der Kulturvermittlung und Zielgruppenarbeit*, (s. 15–64). Bielefeld: transcript Verlag
- John, H., Dauschek, A. (red.). (2008). *Museen neu denken. Perspektiven der Kulturvermittlung und Zielgruppenarbeit*. Bielefeld: transcript Verlag, Landschaftsverband Rheinland, Rheinisches Archiv – und Museumsamt.
- Kamińska, A. (2015). *Rekonstrukcja muzeum w kulturze współczesnej. Studium. Socjopedagogiczne*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem A. Gromkowskiej-Melosik. Pozyskano z: repozytorium.amu.edu.pl.
- Karczewski, L. (2015). Sztuka czy zupa. Społeczna odpowiedzialność edukacji muzealnej. *Muzealnictwo*, nr 56, s. 162–171.
- Karczewski, L. (2012). Nowa muzeologia i agoniczna demokracja. W: M. Kosińska (red.), *Edukacja kulturalna jako projekt publiczny?* Poznań: Galeria Miejska Arsenał.
- Karwasz, G., Kruk, J. (2012). *Idee i realizacje dydaktyki interaktywnej. Wystawy, muzea i centra nauki*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Knapik, A. (2016). W muzeum wszystko wolno, czyli pięć zmysłów partycypacji. *Muzealnictwo*, nr 57, s. 200–209.
- Koschany, R., Skórzyńska, A. (red.), (2014). *Edukacja kulturowa. Podręcznik*. Poznań: Centrum Praktyk Edukacyjnych w Poznaniu.
- Kranz, T. (2009). *Edukacja historyczna w miejscach pamięci*. Lublin. Państwowe Muzeum na Majdanku.

- Laine M., Mróz-Zamojska, A. (2016). Odbiorcy w procesie projektowania cyfrowej usługi dla muzeów. *Muzealnictwo*, nr 57, s. 164–176.
- Leonard, Y. (red.), (2012). *Kindermuseen, Strategien und Methoden eines aktuellen Museumstyps*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Majewski, P. (red.), (2013). *Muzea i uczenie się przez całe życie – podręcznik europejski*. Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.
- Nadolska-Styczyńska A. (2016). Kilka uwag o polskiej edukacji muzealnej i sposobach jej badania. *Journal of Urban Ethnology*, nr 14, s. 95–111.
- Nowak, M. (2010). Osoba i wartość w pedagogice ogólnej. W: M. Nowak, P. Magier, I. Szewczak (red.), *Antropologiczna pedagogika ogólna*, Lublin: Gaudium.
- Pater, R. (2012). W poszukiwaniu standardów edukacji muzealnej. *Muzealnictwo*, nr 53, s. 134–143.
- Pater, R. (2013). Uczyc się przez całe życie w muzeum, z muzeum i poprzez muzeum. W: P. Majewski (red.), *Muzea i uczenie się przez całe życie – podręcznik europejski*, (s. 10–15). Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.
- Pater, R. (2016a) Międzypokoleniowe spotkania ze sztuką w „labiryncie zmysłów”. W: K. Stefaniak (red.), *Laboratorium zmysłów. Międzypokoleniowa przestrzeń*, (s. 6–13). Kraków: Ośrodek Dokumentacji Sztuki Tadeusza Kantora Cricoteka.
- Pater, R. (2016b). Działalność naukowa, edukacyjna i wydawnicza muzeów w Polsce. W: *Muzea w Polsce. Raport na podstawie danych z projektu Statystyka muzeów (2013–2015)*, (s. 13–28), Warszawa: NIMOZ.
- Pater, R. (2016c). Edukacja estetyczna w permanentnym rozwoju osobowości. Działania edukacyjne muzeów i centrów nauki. *Transdyscyplinarne studia o kulturze (i) edukacji*, nr 11, Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, s. 290–306.
- Pater, R. (2016d). *Edukacja muzealna – muzea dla dzieci i młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Purchla, J. (2012). Filozofia dziedzictwa Andrzeja Tomaszewskiego. W: A. Tomaszewski, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*. Wybrała i opracowała E. Święcka, (s. 7–8). Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Radecki, G. (2015). Obszar wydzielony czy nowe otwarcie? Edukacja muzealna jako muzeologia. W: *ABC edukacji w muzeum. Szkolenia Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów*, nr 8, s. 6–23.
- Radłowska, K., Wróblewska, U. (red.), (2013). *Edukacja muzealna. Konteksty teoretyczne i praktyczne*. Białystok: Muzeum Podlaskie w Białymstoku.
- Reussner, E. M. (2010). *Publikumsforschung für Museen*. Internationale Erfolgsbeispiele, Bielefeld: transcript Verlag.
- Rozsak, S., Strzelecka M. (red.), (2007). *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*. Toruń: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Oddział, Polskie Towarzystwo Historyczne, Toruńskie Spotkania Dydaktyczne [4].
- Simon, N. (2010). *Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.
- Skutnik, J. (2008). *Muzeum sztuki współczesnej jako przestrzeń edukacji*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Statystyka muzeów*, <http://statystykamuzeow.mimoz.pl/>.
- Szeląg M., Skutnik J. (red.), (2012). *Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń*. Poznań: Muzeum Narodowe w Poznaniu.
- Szeląg, M. (red.), (2012). *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, konteksty, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*. Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Tomaszewski, A. (2012). *Ku nowej filozofii dziedzictwa*. Wybrała i opracowała E. Święcka. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Torowska, J. (2008). *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Weschenfelder, K., Zacharias, W. (1992). *Handbuch Museumspädagogik: Orientierungen und Methoden für die Praxis*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann-Handbuch.
- Witkowski, L. (2001). *Dwoistość w pedagogice Bogdana Suchodolskiego*. Kraków: WIT-GRAF.
- Witkowski, L. (2014). *Niewidzialne środowisko. Pedagogika kompletna Heleny Radlińskiej jako krytyczna ekologia idei, umysłu i wychowania. O miejscu pedagogiki w przełomie dwoistości w humanistyce*. Kraków: Impuls.
- Wojnar, I. (2005). Humanistyczne i antropologiczne rozumienie kultury – kontrowersje i wzbogacenia. *Pedagogika Kultury*, t. 1, s. 35–45.
- Wojnar, I. (2000). *Humanistyczne intencje edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Wysok, W., Stępnik A. (2013). *Edukacja muzealna w Polsce. Aspekty, konspekty, ujęcia*. Lublin: Państwowe Muzeum na Majdanku.
- Zacharias, W. (1990). *Zeitphänomen Musealisierung. Das Verschwinden der Gegenwart und die Konstruktion der Erinnerung*. Essen: Klartext.
- Zacharias, W. (2001). *Kulturpädagogik – Kulturelle Jugendbildung. Eine Einführung*. Opladen: Leske+Budrich.
- Zalewska-Pawlak, M., Soszyński, P. (2015). *Sztuka i wychowanie w kulturze konwergencji. Wyzwoleni i zagubieni w sieci*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ziębińska-Witek, A. (2011). *Historia w muzeach. Studium ekspozycji holokaustu*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej.
- Ziębińska-Witek, A., Żuk, G. (red.), (2015). *Muzea w kulturze współczesnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie Skłodowskiej.

SUMMARY

Museum education – education for active participation in culture

The author presents, on the basis of literature review, educational activities in museums addressed to children and youth as well as to various groups of adults and older people. In the context of pedagogy of culture, culture and cultural education, aesthetic education, art education, historical education, the author presents museum as an important area of educational research, which is relatively little explored by pedagogical community in Poland. Noting the dynamic development of museums in Poland in the last decade, on the basis of exemplary activities in museums and literature, the author highlights museum as actual and important space for education for active participation in culture. She draws attention to the need to undertake research on museum education by pedagogues and teachers in active collaboration with museum experts and cultural animators.

KEY WORDS: museum education, participation in culture, museum, museology, cultural education, culture education, aesthetic education, museology education.